

مقدمه

بحران‌های محیط زیستی ایران یکی از شدیدترین بحران‌های محیط زیستی در جهان شناخته شده است (میبودی، ۲۰۱۳). محیط زیست موهبتی خدایی است که در اختیار انسان قرار گرفته تا از آن استفاده کند. انسان عامل اصلی اثرگذار و قربانی اصلی این بحران به شمار می‌رود. وظیفه انسانی و اجتماعی هر انسانی است تا در حفاظت آن بکوشد و سلامتی آن را تأمین کند. لذا امروزه حفاظت از محیط زیست به یکی از مهم‌ترین مباحث جامعه جهانی تبدیل شده است. از این رو اصلاح روند بحران محیط زیست در گرو اصلاح آموزه‌های انسان و تغییر در نگرش، دانش و حساسیت انسان‌ها نسبت به سرنوشت خود و محیط پیرامون خویش است. آموزش زیست‌محیطی در زمینه تأثیر بشر بر محیط زیست، اهمیتی ویژه دارد و همواره بهترین ابزار برای ایجاد آگاهی در جامعه در راستای افزایش حساسیت، توجه و دانش عمومی درباره جنبه‌های زیست‌محیطی بوده است (شیرینی و همکاران، ۱۳۹۳ ب).

آموزش محیط زیست عبارت است از: شناسایی ارزش‌ها و توضیح مفاهیم به منظور ایجاد مهارت‌ها و گرایش‌های مورد نیاز برای درک و شناخت وابستگی‌های میان انسان، فرهنگ او و محیط زیست پیرامونش. آموزش محیط زیست همچنین فعالیت‌هایی اعم از تصمیم‌گیری و خودالقایی قوانین رفتاری مرتبط با کیفیت محیط زیست را دربر می‌گیرد (دادلی، ۲۰۰۸).

از نظر بنسون (۱۳۸۳) برای رفع بحران‌های محیط زیست از دیدگاه‌های فلسفی، دینی و به‌ویژه اخلاقی کمتر سخنی به میان می‌آید؛ در حالی که بدون آموزش صحیح مباحث معنوی و اعتقادی، در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی آنها، هرچه از تباه شدن محیط زیست و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به جایی نخواهیم برد.

مفاهیم اخلاق زیست‌محیطی بر مبنای ارزشی استوارند. در اخلاق زیست‌محیطی، نوع ارزش‌گذاری انسان به طبیعت و اجزای آن و همچنین معیارهای ارزشی در تعیین نوع تعامل انسان با طبیعت، مهم هستند و این موضوعات به‌روشنی به مباحث نگرشی و هنجاری مرتبط می‌شوند. اگر نگرش، نوعی سوگیری مثبت یا منفی در برابر یک شیء، یک شخص و یا رفتاری خاص تلقی گردد، آنگاه اهمیت تأثیر ارزش‌های فرد و ارزش‌های اخلاقی در این سوگیری بیشتر روشن می‌شود. باورهای زیست‌محیطی یا جهان‌بینی، به عنوان نظامی از گرایش‌ها و باورها درباره رابطه بین انسان و محیط زیست، تعیین‌کننده رفتارهای حفاظتی یا چارچوب‌های مرجعی هستند که هنگام تعامل با محیط زیست از آنها استفاده می‌شود (کرال، ۲۰۰۳).

بررسی رابطه نگرش مذهبی با نگرش و رفتار محیط زیستی

دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور رامهرمز

الهام اسراری / دانشیار دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

سحر رشیدی / دانشجوی دکتری آموزش محیط زیست دانشگاه پیام‌نور تهران جنوب

e_asrari@pnu.ac.ir

Sahar_rashidi86@yahoo.com

دریافت: ۱۳۹۴/۶/۱۷ - پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۱۳

چکیده

هدف از این مطالعه، بررسی رابطه میزان نگرش مذهبی با نگرش و رفتار محیط زیستی در میان دانشجویان دختر است. روش این پژوهش توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش، ۳۲۰ نفر از دانشجویان دختر رشته‌های کشاورزی و زیست‌شناسی دانشگاه پیام‌نور شهرستان رامهرمز بود که حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان، ۹۶ نفر تعیین شده است. اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار spss19 و آزمون آماری ضریب همبستگی پیرسون، و تحلیل رگرسیون مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفته است. یافته‌ها نشان داد ضریب همبستگی پیرسون میان نگرش و رفتار محیط زیستی با نگرش مذهبی به ترتیب برابر با ۰/۴۶۸ و ۰/۴۶۴ است. همچنین نتایج آزمون رگرسیون چندمتغیره نشان داد، با توجه به ضریب همبستگی چندانگانه ($R=0.694$)، شدت رابطه بین متغیرهای ملاک و متغیر پیش‌بین بسیار قوی و اثرگذار بوده است. نتایج این پژوهش می‌تواند در طراحی و تدوین محتوای آموزشی مورد بهره‌گیری قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: نگرش مذهبی، نگرش و رفتار محیط زیستی، دانشجویان، دختران.

زنان به منزله بخش مهم و تعیین کننده جمعیت در طول تاریخ، نقشی مسئولانه تر در حفظ و حراست محیط زیست داشته‌اند، لذا بسیاری از اندیشمندان معتقدند ترویج فرهنگ زیست محیطی در هر جامعه‌ای عمده‌تاً از طریق زنان آگاه و دارای اعتماد به نفس و توانمند میسر است. جایگاه مهم و تعیین کننده زنان در فعالیت‌های مدیریت محیط زیست سبب شده است که در دستور کارهای جهانی مانند دستور کار ۲۱ برای توسعه پایدار، بر برنامه‌ریزی آموزشی، با هدف بالا بردن توان و دانش زنان جهت مشارکت در امور توسعه، به عنوان یکی از وظایف دولت‌ها تأکید شود. دلیل تأکید بر این آموزش‌ها این است که نقش زنان در آموزش‌های زیست محیطی نقشی فردی نیست و اگر زنان آموزش ببینند، کاربرد دانش زیست محیطی آنان چندین برابر مردان است (ویسی و زرندیان، ۱۳۸۸).

با توجه به اینکه زنان تقریباً نیمی از جمعیت را تشکیل می‌دهند و نقش مهمی در پرورش نسل نو و تربیت فرزندان به عهده دارند، مطالعه درباره آنان مهم به نظر می‌رسد؛ چراکه زنان عامل اصلی انتقال فرهنگ و سواد زیست محیطی، اصطلاح فرهنگ مصرف و مدیریت خانه و سرانجام عامل انتقال میراث معنوی و دانش زیست محیطی هستند و بنابراین نقش مؤثری در حفاظت از محیط زیست ایفا می‌کنند. آنان به دلیل نقش مهمی که در مدیریت خانه دارند، می‌توانند برنامه‌ریزان اصلاح محیط زیست در خانه و محله خود باشند (لهسایی زاده و محمدی‌نیا، ۱۳۸۷). با توجه به اهمیت آموزش زیست محیطی زنان، این پرسش پیش می‌آید که روش‌های آموزشی مناسب برای ارائه آموزش‌های زیست محیطی به زنان چیست؟ روش‌های آموزشی مناسب برای ارائه آموزش‌های زیست محیطی به گروه‌های مختلف از جمله زنان ایرانی از جمله اولویت‌های پژوهشی لازم برای ترویج سواد زیست محیطی و فرهنگ پایداری است.

این واقعیت را باید در نظر داشت که زن ایرانی از تجربه‌ها و اهداف و خواسته‌های متفاوتی با زنان دیگر برخوردار است. طبیعی است که پایبندی به ارزش‌های ریشه‌دار در هویت ایرانی مانند دین و خانواده، خودبه‌خود چارچوبی برای سبک‌های زندگی فراهم سازد. از آنجاکه انسان‌ها به سبب برخورداری از توان ذهنی، ارزش‌ها و نگرش‌های خود، اقدام به تفسیر برنامه‌ها می‌کنند و واکنش نشان می‌دهند (فاضلی، ۱۳۸۲، ص ۲۷)، بنابراین پیش شرط هرگونه برنامه‌ریزی فرهنگی، شناخت جامعه مورد نظر جهت پیش‌بینی تفاسیر و واکنش‌های احتمالی است. مذهب به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع شکل دهنده جامعه ایرانی مطرح است. از آنجاکه دین به عنوان منشأ و جزئی از فرهنگ ایرانی که در حوزه محیط زیست دستورهایی دارد و با این پیش فرض که آموزه‌های دینی فرد را به نوع ویژه‌ای از زندگی ترغیب می‌کند، لاجرم برای برنامه‌ریزی و آینده‌نگری در جامعه، نیازمند شناخت نوع و جهت

این آموزه‌ها هستیم تا با شناسایی و محقق ساختن آنها، جامعه مسیری متناسب با آن را در پیش گیرد. بدین لحاظ، روشن ساختن رابطه دینداری افراد با نگرش و رفتار زیست محیطی آنها در شرایط فعلی از لحاظ برنامه‌ریزی‌های آموزشی، اهمیت وافر دارد (کریمی قه‌بی و زادسر، ۱۳۹۲).

پیشینه نظری مربوط به موضوع نشان می‌دهد عوامل مختلفی در ایجاد رفتارهای مطلوب محیط زیستی نقش دارند (زلزنی و لیت، ۲۰۰۰؛ وولفک، ۲۰۰۹؛ کوپینینا، ۲۰۱۱). نتایج بسیاری از مطالعات نشان می‌دهد که میان میزان آگاهی زیست محیطی، نگرش و رفتارهای زیست محیطی یک رابطه مثبت معنادار وجود دارد. از جمله این مطالعات عبارت‌اند از: مطالعه دکاوت (۱۹۷۷)، دانلاپ و ون لیر (۱۹۸۷)، بائل (۱۹۷۹)، السون و همکاران (۱۹۸۴)، شان و هالزر (۱۹۹۰)، ارمسترنگ و امپرا (۱۹۹۱)، استرن و همکاران (۱۹۹۳)، فیالو و ژاکوبسن (۱۹۹۴)، دانلاپ و همکاران (۲۰۰۰)، گرافتون و ناولس (۲۰۰۳)، پری زنگنه و لاکان (۲۰۰۵)، بامبرگ و موزر (۲۰۰۷)، صالحی (۲۰۰۸)، آیودجی (۲۰۱۰)، مولیادی (۲۰۱۱).

بسیاری از پژوهش‌ها با توجه به نقش عمده معنویت و اعتقادات دینی در جامعه، راهکار نهایی پایان دادن به بهره‌برداری بی حد و حصر انسان از منابع طبیعی و ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری برای حفاظت محیط زیست را بهره‌گیری از تعالیم دینی و مذهبی دانسته‌اند.

نواح و همکاران (۱۳۹۰)، به رابطه بین میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی شهروندان شهر اهواز پرداخته است. یافته‌های این تحقیق که ۴۰۰ نفر از ساکنان شهر اهواز را به طور خوشه‌ای بررسی کرده است، نشان می‌دهد که میان متغیرهای سن و جنس و تحصیلات با رفتار زیست محیطی، رابطه‌ای معنادار وجود دارد. ضریب همبستگی به دست آمده برای رابطه متغیرهای میزان دینداری و رفتار زیست محیطی ۰/۰۸ و سطح معناداری ۰/۱۱۲ نشان داد بین دو متغیر رابطه معنادار وجود ندارد، اما ضریب همبستگی به دست آمده برای رابطه میزان دینداری و ارزش زیست محیطی ۰/۱۵۸ و ارزش زیست محیطی با رفتار زیست محیطی ۰/۱۶۸ به دست آمد که هر دو رابطه در سطح ۰/۰۱ معنادار بودند.

شیری و همکاران (۱۳۹۳ الف) به بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد اخلاق زیست محیطی در شهروندان جهان پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان داده مؤلفه تأثیرگذار بر اخلاق زیست محیطی وجود دارد: اطلاعات زیست محیطی، آگاهی زیست محیطی، نگرش زیست محیطی، نگرانی زیست محیطی، مذهب، عوامل اقتصادی، رفتار مسئولیت‌پذیرانه نسبت به محیط زیست، احساس مسئولیت، آموزش حفاظت از محیط زیست و سواد زیست محیطی از جمله عوامل مؤثری هستند که به آنها اشاره شده است.

فروزانی و شاه‌ولی (۱۳۸۸)، در پژوهشی به روش پیمایشی و با استفاده از پرسش‌نامه به بررسی نگرش دینی روستاییان نسبت به مدیریت رفتار با آب در دو منطقه کم‌آب و پرآب در استان فارس پرداخته‌اند. نتایج حاکی از آن است که در هر دو منطقه کم‌آب و پرآب احساس دینی روستاییان نسبت به آب تقریباً قوی است و شناخت و رفتار آنها نسبت به آب تقریباً متناسب با تعالیم و ارزش‌های دینی است. با این حال، تمایل به رفتار مطابق با ارزش‌ها و تعالیم دینی در میان مردان روستایی بیشتر از زنان روستایی است. همچنین روستاییان بی‌سواد و روستاییان مسن نسبت به روستاییان باسواد و جوان‌تر از احساس قوی‌تری نسبت به آب برخوردارند.

در پژوهش مهدوی و وزیر (۱۳۸۸)، که به منظور بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر نگرش محیط زیستی دانشجویان علوم و تحقیقات تهران صورت گرفته بود، تأثیر متغیرهای جنسیت، سن، وضعیت تأهل، بومی بودن، میزان آگاهی، عادت‌های فرهنگی، درونی کردن ارزش‌ها و پایبندی دینی در نگرش و رفتار معطوف به حفظ محیط زیست با کمک پرسش‌نامه مصاحبه‌ای و تکنیک‌های آماری لازم ۴۰۰ دانشجو از دانشکده‌های علوم انسانی، علوم پایه، اقتصاد و مدیریت و فنی‌سنجیده شده است. نتایج این مطالعه نشان داد متغیر آموزش از طریق رسانه، بیشترین تأثیر را در نگرش مثبت دانشجویان نسبت به حفظ محیط زیست دارد.

لهسایی‌زاده و محمدی‌نیا (۱۳۸۷)، به بررسی نقش عملکرد زنان در حفظ محیط زیست در شهر لپویی استان فارس پرداخته‌اند. این مطالعه دارای ۲۱ فرضیه بود که ۱۱ فرضیه تأیید و ۱۰ فرضیه رد شده است. متغیرهای معاشرت، صحبت با خویشان درباره محیط زیست، فعالیت اجتماعی، تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، استفاده از رسانه، قومیت، پایبندی به دین، درآمد خانوار، امکانات زندگی و نگرش به محیط زیست با متغیر عملکرد جهت حفظ محیط زیست دارای رابطه معنادار هستند.

به نظر می‌رسد سنجش عینی رابطه بین نگرش دینی و نگرش و رفتار زیست‌محیطی در زنان نتایج سودمندتری به دنبال داشته باشد. لذا پرسش اصلی تحقیق حاضر این است: آیا نگرش‌های مذهبی بر نگرش و رفتار محیط زیستی زنان تأثیر خواهد داشت؟

۱. فرضیه‌های پژوهش

- میان نگرش مذهبی و نگرش محیط زیستی در دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور رامهرمز رابطه مثبت وجود دارد.

- میان نگرش مذهبی و رفتار محیط زیستی در دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور رامهرمز رابطه مثبت وجود دارد.

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به موضوع و هدف پژوهش، طرحی توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش را دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور رامهرمز که در سال تحصیلی ۹۲-۹۳ مشغول به تحصیل در رشته‌هایی کشاورزی و زیست‌شناسی بوده‌اند (به عنوان رشته‌هایی که دروس مرتبط با دانش محیط داشته‌اند) معادل ۳۲۰ نفر تشکیل می‌دهند. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان ۹۷ نفر تعیین شده است. ابزار این پژوهش پرسش‌نامه بوده است. پس از تأیید روایی و پایایی پرسش‌نامه به طور کاملاً تصادفی در طول دو هفته در اختیار دانشجویان حاضر در دانشگاه قرار داده شد. پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها و استخراج پرسش‌نامه‌های مخدوش‌شده، اطلاعات ۹۵ پرسش‌نامه مورد تجزیه و تحلیل آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون آماری ضریب همبستگی پیرسون، و تحلیل رگرسیون قرار گرفتند.

۳. تعریف اصطلاحات پژوهش

سه مفهوم کلیدی در تحقیق حاضر وجود دارد که نیاز به تعریف مفهومی و عملیاتی دارد. بنابراین تعاریف مفاهیم در این قسمت بیان می‌گردد.

۳-۱. نگرش مذهبی

برای دین تعریف‌های گوناگونی شده است؛ اگرچه از نظر جامعه‌شناسی تعیین مرزهای دین کار دشواری است. دشوار بودن تعریف دین می‌تواند به چند دلیل باشد؛ از جمله مشکل بودن تمییز بین امور دینی و مذهبی با امور مشابه و یا تنوع ادیان و متفاوت بودن دعاوی آنها. دینداری مجموعه‌ای از اعتقادات و اعمال فردی و جمعی است که به یک حقیقت متعالی (خدا) مرتبط است. طبق مدل گلاک و استارک، ابعاد اصلی دینداری عبارت‌اند از: اعتقادی، مناسکی، تجربی، آگاهی و پیامدی (کریمی قه‌بی، ۱۳۹۲). ادوارد تایلر تعریفی حداقلی از دین کرده است: «اعتقاد به هستی‌های روحانی» میزان نگرش مذهبی در دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور شهرستان رامهرمز با استفاده از پرسش‌نامه نگرش‌سنج مذهبی بره‌نی در طیف لیکرت سنجیده شده است. این آزمون دارای ۲۵ پرسش و ۲ آیت‌م است که هر کدام از آیت‌م‌ها بار خاصی دارد و پس از نمره‌گذاری، جهت‌گیری مذهبی فرد اندازه‌گیری می‌شود. در این مقیاس بالاترین نمره ۵ بوده که نشانگر اعتقادات مذهبی بالا است و کمترین نمره صفر است که عدم اعتقادات مذهبی در فرد را نشان می‌دهد (گلریز، ۱۳۵۳، به نقل از صولتی و همکاران، ۱۳۹۰).

این پرسش‌نامه در سال‌های اخیر مورد ارزیابی مجدد قرار گرفت که پایایی آن با استفاده از روش اسپرمن - براون برابر با ۰/۶۳ و اعتبار آن برابر با ۰/۲۴۸۰ به دست آمد که نشانگر اعتماد به نتایج حاصل از این آزمون است (نوری قاسم‌آبادی و بواله‌ری، ۱۳۷۶). پایایی ابزار در این تحقیق معادل ۰/۸۹ محاسبه شده است.

۲-۳. نگرش‌های محیط زیستی

نگرش را مجموعه نسبتاً پایداری از احساسات، باورها و آمادگی‌های رفتاری اشخاص، اندیشه‌ها و گروه‌ها (سیف، ۱۳۸۰، ص ۹۴) تعریف کرده‌اند. فصل مشترک تعاریف پرشمار از نگرش، این نکته است که نگرش حالتی درونی است که برای عمل ایجاد آمادگی می‌کند؛ در نتیجه نگرش حالت روانی است که بر انتخاب فرد در مورد عمل شخصی‌اش نسبت به یک شیء مشخص یا رویداد تأثیر می‌گذارد (ریتا، ۲۰۰۰). برای سنجش نگرش محیط زیستی دانشجویان، با بهره‌گیری از تلفیق ده پرسش که در پژوهش‌های صالحی عمران و آقامحمدی (۱۳۸۹) و صالحی و همکاران (۱۳۹۲) استفاده شده است، از آنان خواسته شد بگویند نسبت به میزان احساس و عواطف خود، نظرشان را به کدام گزینه نزدیک‌تر می‌بینند. طیف سنجش به ترتیب اولویت به مقوله‌های کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم و کاملاً مخالفم رتبه‌بندی شده است. حداقل نمره این آزمون ۱۰ و حداکثر آن ۵۰ است. برای سنجش این متغیر از پاسخ‌گویان خواسته شده است تا نگرش و باور خود را در مواردی همچون دوام ساکنان زمین در مقابل مشکلات زیست‌محیطی، ایجاد نتایج فاجعه‌بار در نتیجه دخالت انسان در محیط زیست خویش، حق حیوانات و گیاهان، حساسیت تعادل اکولوژیک و لزوم هماهنگی انسان و طبیعت ابراز نمایند. برای سنجش پایایی گویه‌ها از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج آزمون نشان می‌دهد که آلفای کرونباخ گویه‌های سنجش نگرش زیست‌محیطی در این تحقیق ۰/۷۶ است.

۳-۳. رفتارهای محیط زیستی

گرایش به اقدام عملی در جهت بهبود مسائل محیط‌زیستی و آمادگی برای آن (آیزن، ۱۳۷۴، به نقل از صالحی عمران و آقامحمدی، ۱۳۸۹) عملکرد محیط زیستی خوانده می‌شود. برای سنجش و اندازه‌گیری متغیر مهارت، ۱۵ گویه در زمینه رفتارهایی نظیر خاموش کردن بخاری اتاق، کم کردن درجه آب گرم‌کن، استفاده از لباس گرم به جای افزایش شعله بخاری، کم کردن درجه حرارت وسایل

گرم‌آزا برای صرفه‌جویی در انرژی، استفاده از لامپ کم‌مصرف، بستن شیر آب هنگام مسواک زدن، علاقه به برنامه‌های زیست‌محیطی و شرکت در آنها برای سنجش این متغیر استفاده شده است. از آزمودنی‌ها خواسته شد مطابق عملکرد خود به پرسش‌ها پاسخ دهند. این پرسش‌ها از پژوهش‌های صالحی و امامقلی (۱۳۹۱) و صالحی عمران و آقامحمدی (۱۳۸۹) گرفته شده است.

این رفتارها، بر روی یک مقیاس ۵ درجه‌ای و به ترتیب اولویت به مقوله‌های خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد رتبه‌بندی شده است که با توجه به مقدار گویه‌ها، حداقل نمره ۱۵ و حداکثر نمره ۷۵ است. بنابراین نمره هر فرد پاسخ‌گو در رفتار معنادار محیط زیستی بین ۱۵-۷۵ در نوسان بوده است. آلفای کرونباخ گویه‌های سنجش رفتار زیست‌محیطی در این تحقیق ۰/۸۵ است.

۴. یافته‌های پژوهش

در این قسمت بر اساس به‌کارگیری آزمون‌های آماری رابطه بین متغیرها ارزیابی می‌شود:

جدول ۱. میزان نگرش محیط‌زیستی و نگرش مذهبی در دانشجویان دختر

متغیر	آزمون	میزان نگرش مذهبی	تعداد پاسخ
میزان نگرش محیط زیستی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۶۸**	۹۵
سطح معناداری	سطح معنادار (۱ دامنه)	۰/۰۰۰	

P < ۰/۰۱

۱. رابطه نگرش مذهبی و نگرش محیط زیستی در دانشجویان دختر دانشگاه پیام‌نور شهرستان رامهرمز در جدول ۱ آمده است. نتایج کلی از ضریب همبستگی رابطه میان این متغیرها و سطح معناداری آن در جدول ۱ آمده است.

نتیجه حاصل از جدول ۱ بیانگر آن است که با توجه به مقدار آزمون پیرسون (۰/۴۶۸) و سطح معناداری (Sig = ۰/۰۰۰) با قبول خطای کمتر از ۰/۰۱ و درجه اطمینان بیش از ۰/۹۹، می‌توان نتیجه گرفت که بین میزان نگرش محیط زیستی و نگرش مذهبی در دانشجویان دختر رابطه‌ای معنادار وجود دارد؛ یعنی فرضیه ختتا (H₀) را که نشانگر عدم وجود رابطه است نمی‌توان پذیرفت و رد می‌شود. مقدار مثبت همبستگی نشان از رابطه مثبت بین دو متغیر دارد؛ بدین ترتیب که هر چه میزان نگرش مذهبی در افراد بیشتر باشد، میزان نگرش محیط زیستی نیز در آنها افزایش می‌یابد و برعکس هرچه میزان نگرش مذهبی در افراد کمتر باشد، نگرش مذهبی آنها نیز پایین‌تر است. بنابراین فرضیه پژوهش مبتنی بر رابطه بین نگرش مذهبی و نگرش محیط زیستی دانشجویان دختر قابل تأیید است.

جدول ۲. میزان رفتار محیط زیستی و نگرش مذهبی در دانشجویان دختر

متغیر	آزمون	میزان نگرش مذهبی	تعداد پاسخ
رفتار محیط زیستی	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۶۴**	۹۵
سطح معناداری	سطح معنادار (۱ دامنه)	۰/۰۰۰	

$P < ۰/۰۱$

نتیجه حاصل از جدول ۲ بیانگر آن است که با توجه به مقدار آزمون پیرسون (۰/۴۶۴) و سطح معناداری (Sig = ۰/۰۰۰) با قبول خطای کمتر از ۰/۰۱ و درجه اطمینان بیش از ۰/۹۹، می‌توان نتیجه گرفت که میان رفتار محیط زیستی و نگرش مذهبی در زنان رابطه‌ای معنادار وجود دارد؛ یعنی فرضیه حثا (H۰) را که نشانگر عدم وجود رابطه است نمی‌توان پذیرفت و رد می‌شود. مقدار مثبت همبستگی نشان از رابطه مثبت بین دو متغیر دارد؛ بدین ترتیب که وجود نگرش مذهبی در افراد موجب می‌شود میزان رفتار محیط زیستی در آنها نیز افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه پژوهش مبتنی بر رابطه بین نگرش مذهبی و رفتار محیط زیستی در دانشجویان دختر قابل تأیید است.

جدول ۳. آمارهای تحلیل رگرسیون چند متغیره

ضریب چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تصحیح شده	اشتباه معیار
۰/۶۹۴	۰/۴۸۲	۰/۴۵۹	۸/۷۲۹۲

جدول ۴. تحلیل واریانس رگرسیون چندمتغیره

مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
۶۴۳۴/۳۱۳	۴	۱۶۰۸/۵۷۸	۲۰/۹۴۸	۰/۰۰۰
۶۹۱۰/۹۹۲	۹۰	۷۶/۷۸۹		
۱۳۳۴۵/۳۰۵	۹۴			

جدول ۵. آماره‌های مربوط به متغیر پیش‌بین

سطح معنادار شده	T	ضرایب استاندارد نشده		B	ا
		ضرایب استاندارد شده	بتا		
۰/۰۴۵	۲/۰۳۱			۷/۶۳۵	۳/۷۶۰
۰/۲۴۲	۱/۱۷۸	۰/۱۷۷		۲/۷۷۰	۲/۳۵۲
۰/۲۰۲	۱/۲۸۶	۰/۱۶۴		۳/۹۷۹	۳/۰۹۵

نتیجه رگرسیون چندگانه حاصل از جداول ۳ الی ۵ نشان‌دهنده آن است که با توجه به ضریب همبستگی چندگانه (R=۰/۶۹۴) شدت رابطه بین متغیرهای ملاک و متغیر پیش‌بین بسیار قوی و در عین حال اثرگذار بوده و آزمون (F=۲۰/۹۴۸) با سطح معناداری (sig= ۰/۰۰۰) رابطه بین متغیرها با ۹۹ درصد اطمینان و خطای کمتر از ۱ درصد معنادار است.

همچنین با توجه به آزمون t محاسبه شده متغیر پیش‌بین میزان نگرش مذهبی با ۹۹ درصد اطمینان و خطای کمتر از ۱ درصد با متغیر وابسته میزان نگرش مذهبی با ۹۵ درصد اطمینان و خطای کمتر از ۵ درصد معنادار شده است. درباره اهمیت و نقش متغیر پیش‌بین در پیش‌گویی معادله رگرسیون، از مقادیر بتا استفاده شده است.

با توجه به مقدار بتای به‌دست‌آمده می‌توان قضاوت کرد که متغیر «رفتار محیط زیستی» به مراتب سهم بیشتری در مقایسه با متغیر دیگر در پیش‌گویی متغیر ملاک دارد؛ زیرا یک واحد تغییر در انحراف معیار آن موجب می‌شود تا انحراف معیار متغیر پیش‌بین میزان رفتار محیط زیستی به اندازه ۳/۹۷۹ تغییر کند. بنابراین طبق نتایج و وجود ارتباط قوی و مؤثر میان متغیرهای ملاک و پیش‌بین می‌توان به این نتیجه رسید که نگرش مذهبی می‌تواند در افزایش میزان رفتار محیط زیستی اثرگذار باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

بخش عمده معضلات محیط‌زیستی موجود، ریشه در فقدان آگاهی لازم و ضعف فرهنگی در زمینه ارتباط انسان و طبیعت دارد، و در واقع نوعی مشکل فرهنگی به شمار می‌آید؛ لذا نیازمند عزم ملی و بین‌المللی برای تقویت فرهنگ حفاظت از محیط زیست در سطح اقشار مختلف جامعه است (شیرازی و میبودی، ۲۰۱۴).

با توجه به فرهنگ غنی اسلامی و تصریح اصل پنجاهم قانون اساسی در حفاظت محیط زیست به عنوان وظیفه‌ای عمومی که همگانی بودن آن را در ضمیر خود نهفته دارد و نیز با توجه به اینکه آموزش یکی از مؤثرترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توسعه هر کشور است، انجام اقداماتی در جهت افزایش آگاهی‌های محیط زیستی ضرورت دارد (کریمی، ۲۰۰۳).

با توجه به بحران‌های گسترده محیط زیست در کشور ما و نقش تربیتی زنان، آموزش محیط زیست در این گروه می‌تواند تأثیرات درخور توجهی در تقویت رسیدن به اهداف زیست‌محیطی توسعه پایدار داشته باشد. پیش‌نیاز هر آموزشی شناخت جامعه هدف، علایق و شیوه‌های آموزش برای آن گروه است. همچنین شناخت عوامل مؤثر بر نگرش و رفتار محیط زیستی از عوامل مؤثر در طراحی و تدوین محتوای آموزشی است. تغییر در نگرش و رفتار یک جامعه به‌آسانی امکان‌پذیر نیست و مستلزم بررسی‌های عمیق از روحیات و تمایلات گروه هدف است. امروز بیش از هر زمان دیگر نیازمند تفکر و اندیشه در باب تأثیرگذاری تقیدات دینی بر همه امور انسانی هستیم. در این پژوهش به بررسی تأثیر نگرش‌های مذهبی بر نگرش و رفتار محیط زیستی در دانشجویان دختر رشته‌های کشاورزی و زیست‌شناسی دانشگاه پیام‌نور رامهرمز پرداخته شده است.

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که میان نگرش‌های مذهبی با نگرش‌های زیست‌محیطی دختران دانشجو رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج این پژوهش با تحقیقات نواح و همکاران (۱۳۹۰)، مبنی بر وجود رابطه معنادار میان نگرش‌های مذهبی و ارزش‌ها و نگرش‌های محیط‌زیستی شهروندان و نتایج مهدوی و وزیرری (۱۳۸۹) مبنی بر تأثیر پایبندی دینی بر نگرش محیط‌زیستی و پژوهش فروزانی و شاه‌ولی (۱۳۸۸) مبنی بر وجود رابطه میان ارزش‌های دینی روستاییان نسبت به احساس آنان به آب همخوانی دارد.

همچنین میان نگرش مذهبی و رفتار محیط‌زیستی دانشجویان دختر، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد که این با نتایج نواح و همکاران (۱۳۹۰) مبنی بر وجود رابطه معنادار میان نگرش‌های مذهبی و رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان مطابقت دارد. همچنین از نتایج مهدوی و وزیرری (۱۳۸۹) مبنی بر تأثیر پایبندی دینی بر رفتارهای معطوف به حفاظت از محیط زیست و همچنین پژوهش لهسایی‌زاده و محمدی‌نیا (۱۳۸۷) مبنی بر وجود رابطه معنادار میان پایبندی دینی و عملکرد حفاظت از محیط زیست و همچنین نتایج فروزانی و شاه‌ولی (۱۳۸۸) مبنی بر وجود رابطه معنادار میان ارزش‌های دینی و رفتار روستاییان نسبت به آب حمایت می‌کند.

به‌طور کلی نتایج این پژوهش از نظرات بنسون و همکاران (۱۳۸۳) و شبیری و همکاران (۱۳۹۳) الف) حمایت می‌کند. افزایش نگرش‌های مذهبی در دختران منجر به بهبود نگرش و رفتار محیط‌زیستی در آنان می‌گردد.

بنابراین تلاش در تقویت نهادهای مذهبی و اخلاقی مرتبط با حفاظت از محیط زیست در زنان، می‌تواند منجر به گسترش نگرش و رفتار محیط‌زیستی در زنان جامعه گردد. به عقیده بسیاری از متفکران مسلمان، بحران زیست‌محیطی نشانه‌ای است از فاجعه‌ای بزرگ‌تر؛ یعنی دور شدن انسان‌ها از زندگی‌ای که مطابق با خواست خداوند است. یک جامعه مبتنی بر عدالت که در آن روابط انسان‌ها با یکدیگر و با خداوند به طور شایسته برقرار شده است، به راحتی دچار معضلات زیست‌محیطی نخواهد شد. با توجه به این مطالب، بایسته است آموزه‌های دینی که اهمیت مسائل زیست‌محیطی را بازگو می‌کنند، شناسایی و از طریق نهادهای متولی جامعه‌پذیری به دانشجویان ارائه شوند. از آنجاکه مردم ایران به نظر تاریخی همواره برای آموزه‌های دینی ارزش بسیار قائل بوده‌اند و قشر سستی بیشتر از این آموزه‌ها متأثرند، می‌توان کمبود تحصیلات و دانش زیست‌محیطی آنان را با آموزش مسائل زیست‌محیطی در مساجد جبران کرد. این عمل می‌تواند با ابتدایی‌ترین روش‌ها صورت پذیرد؛ مثلاً افراد مسن می‌توانند مسئله نظافت محله و تفکیک زباله را به راحتی در مساجد به بحث بگذارند.

منابع

- بنسون، جان، ۱۳۸۳، *اخلاق زیست‌محیطی*، ترجمه محمد مهدی رستمی شاهرودی، تهران، سازمان حفاظت محیط زیست.
- سیف، علی اکبر، ۱۳۸۰، *روانشناسی پرورشی*، تهران، آگاه.
- شبیری، سیدمحمد و همکاران، ۱۳۹۳ الف، «بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد اخلاق زیست‌محیطی در شهروندان جهان»، *معرفت*، سال بیست و سوم، ش ۲۰۱، ص ۸۳-۹۶.
- ، ۱۳۹۳ ب، «ارزیابی و آماده‌سازی مربیان مهد کودکها برای آموزش محیط زیست به کودکان (مطالعه موردی تهران)»، *شناخت اجتماعی*، سال سوم، ش ۱، پیاپی ۵، ص ۱۱۴-۱۲۴.
- صالحی عمران، ابراهیم و علی آقامحمدی، ۱۳۸۹، «بررسی دانش نگرش و مهارت‌های محیط‌زیستی معلمان آموزش دوره ابتدایی استان مازندران»، *تعلیم و تربیت*، ش ۹۵، ص ۹۱-۱۱۷.
- صالحی، صادق و لقمان امام قلی، ۱۳۹۱، «مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج)»، *مسائل اجتماعی ایران*، دوره سوم، ش ۱، ص ۱۲۱-۱۴۷.
- صالحی، صادق و همکاران، ۱۳۹۲، «بررسی آموزش و پرورش و محیط زیست (نگرش، آگاهی و رفتارهای زیست‌محیطی دانش‌آموزان)»، *مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز*، دوره ششم، ش ۲، ص ۱۷۱-۱۹۱.
- صولتی، سیدکمال و همکاران، ۱۳۹۰، «رابطه جهت‌گیری مذهبی و سلامت روان»، *مجله دانشگاه علوم پزشکی قم*، دور پنجم، ش ۳، ویژه‌نامه طب و دین، ص ۴۲-۴۸.
- عابدی سروسناتی، احمد، ۱۳۸۷، *تبیین نظریه اخلاق زیست‌محیطی استادان و دانشجویان دانشگاه شیراز*، رساله دکتری بخش ترویج و آموزش کشاورزی، شیراز، دانشگاه شیراز.
- فاضلی، محمد، ۱۳۸۲، *مصرف و سبک زندگی*، قم، صبح صادق.
- فروزانی، معصومه و منصور شاه‌ولی، ۱۳۸۸، «بررسی نگرش دینی روستاییان نسبت به مدیریت رفتار با آب، مورد مطالعه استان فارس»، در: سومین کنگره علوم ترویج و آموزش کشاورزی.
- کریمی قهی، محمدتقی و زینب زادسر، ۱۳۹۲، «سنجش بررسی رابطه بین دینداری و سبک زندگی (مطالعه موردی زنان ۲۰ ساله و بیشتر ساکن تهران)»، *زن در فرهنگ و هنر*، دوره پنجم، ش ۱، ص ۸۵-۱۰۱.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی و طیبه محمدی‌نیا، ۱۳۸۷، «بررسی نقش عملکرد زنان در حفظ محیط زیست در شهر لپویی استان فارس»، *علوم اجتماعی*، ش ۱۲، ص ۲۹-۵۶.
- مهدوی، سیدمحمدصادق و رویا وزیرری، ۱۳۸۹، «بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر نگرش محیط‌زیستی دانشجویان علوم و تحقیقات در سال ۱۳۸۸»، *پژوهش اجتماعی*، سال سوم، ش ۷، ص ۱۹-۴۹.
- نواح، عبدالرضا و همکاران، ۱۳۹۰، «بررسی رابطه بین میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهر اهواز)»، *مطالعات شهری*، سال اول، ش ۱، ص ۷۷-۹۸.
- نوری قاسم‌آبادی، ربابه و جعفر بوالهیری، ۱۳۷۶، «بررسی مقدماتی اثر فشار اجتماعی بر گزارش افراد از نگرش مذهبی»، در: همایش نقش دین در بهداشت روان، تهران، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

- Rita, C, 2000, "*The future role of Robert, M. Gagne in instructional design*" (Retrieved 12, April, 2010) from <http://www.cdli.ca/Nbmann/o-Article/IDRiehey.pdf>.
- Salehi, S, 2008, A STUDY OF Factors Underpinning Environmental ATTITUDES and Behaviours, Uk, The University of LEEDS.
- Schahn, J, & Holzer, E, 1990, Studies of individual Environmental Concern: The Role of knowledge, *Gender, and Background variables Environmental and Behavior*, v. 22 (6), p. 767-786.
- Shobeiri, M, Abdoolahi, S, 2010, "*Theory and Applications of Environmental Education*".
- Shobeiri, S. M, Meiboudi, H, 2014, The Evolution of Environmental Education in Iran, *Environmental science*, v.11 (1), p. 119-130.
- Stren, Paul, et al, 1993, "Value orientations, gender, and environmental Concern", *Journal of Environment and Behavior*, v. 25, p. 322-348.
- Woolfolk, A, 2009, *Educational psychology Active Learning 10th Edition*, Boston, pearson/Allvn & Bacon.
- Zekavat, S. M, 1977, The State of the Environment in Iran, *Journal of Developing Sicieties*, v. 13 (1), p. 49-72.
- Zelezny, B, & Lynnete, c, 2000, Elaboratiing on Gender DIFFERNCES IN Environmentalism, *Journal of Social Issues*, v. 12 (3), p. 29-37.
- ویسی، هادی و اردوان زرنندیان، ۱۳۸۸، «تبیین نیازهای آموزشی زیست‌محیطی زنان خانه‌دار: مطالعه موردی زنان خانه‌دار منطقه ۱۲ تهران»، *مطالعات زنان*، دوره هفتم، ش ۲۰، ص ۷-۲۳.
- Armstrong, J. B, & Impara, J.C, 1991, The Impact of an environmenral education programme on knowledge and attitudes, *Journal of Environmental Educatuin*, v. 22, p. 36-40.
- Ayodeji, I, 2010, Exploring Secondary School STUDENTS Understanding and practices of Waste management in Ogun State Nigeria, *International Journal of Enbironmental & Science Education*, v. 5 (2), p. 201-215.
- Bamberg, S, & Moser, G, 2007, Twenty Years after Hines, Hungerford, and TOMERA: new meta- analysisi of psycho- social determinants of pro- environmental behavior, *Journal of Environmental Psychology*, v. 27 (1), p. 14-25.
- Buttel, F. H, 1979, Age and environmetal Concern: A Multivariate Analysis Youth and society, v. 10 (3), p. 237-255.
- Corral-Verdugo V, et al, 2003, Environmental beliefs and water conservation: An empirical study, *Journal of Environmental Psychology*, v. 23, p. 247-257.
- Dudley, N, 2008, *Guidelines for applying protected area management categories*, Gland, Switzerland: IUCN .x +86pp.
- Dunlap, R. E, et al, 2000, Measuring Endoresment of the Environmental Ecological Paradigm: A Revised Nep Scale, *Journal of Social Issues*, v. 56 (3), p. 425-442.
- Dunlap, R. E, & Van Liere, K. D, 1978, The New Environmental Paradigm: A Proposed Measuring Instrument ND Preliminary Results, *Journal of environmental education*, v. 9, p. 10-19.
- Fiallo, E, & jacoboson, s. k, 1994, lOcal communities and Protected Areas: Attitudes of RURAL Residents Towards Conservation and Mechaila National park, *Ecuador Environmental conservation*, v. 22 (3), p. 241-249.
- Grafton, R, Q, & Knowles, S, 2003, *Social capital and national Environmental performance*, Australian National university Economics and Environment Network Working paper, EENO206, <http://een.anu.edu.au/14/12/2008>.
- Karimi, D, 2003, *Explain the concept of public education environment, National and professional conference in environmental education*, Tehran, Iran.
- Kopnina, H, 2011, Applyng the New Ecological paradigm Scale in the Cse of Environmental Education: Qualitative Analysis of the EcologCal Worldview of Dutch Children, *Journal of peace education and Social Justice*, v. 5 (3), p. 374-388.
- Meiboudi, H, 2013, *Environmental Education in contemporary Iran (Ind ed)*, Germany: Lap Lambert Academic Publishing, p. 28.
- Mulyadi, H, 2011, Effect of environmental knowledge, local wisdom, locus of control and farming motivation on responsible on responsible environmental behavior of farmers in soppeng energy of south Sulawesi, *International Journal of Acaddemic Research*, v. 3 (2), part I.
- Olson, e. c, et al, 1984, Interpretation and non- formal environmental education in natural resources management, *Journal of environmental Education*, v. 15, p. 6-10.
- Parizanganeh, A. H, & Lakhani, V. C, 2005, Concern for Natural Environment by Muslims from iran and guyana, *Journal of indo Carbiëan Research*, v. 6 (1), p. 18-31.